

SAITKULOVA NAZOKAT RAXMONOVNA

**PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI
TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI
RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI**

MUSTAQIL TA'LIM MISOLIDA

MONOGRAFIYA

Chirchiq – 2023

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

SAITKULOVA NAZOKAT RAXMONOVNA

PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING
AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI
(mustaqil ta'lim misolida)

- 4418/X -

MONOGRAFIYA

Chirchiq - 2023

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UO'K 38.013.2
KBK 81.1
S-39

**N.R. Saitkulova / PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI
TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISH
TEKNOLOGIYALARI (mustaqil ta'lim misolida) / Monografiya. Chirchiq,
"Zebo prints", 2023. 104-b**

Taqrizchilar:

Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor – **D.Ximmataliyev** CHDPU

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (Phd), dotsent - **N. D.Hamidova**
TDTU

Mazkur monografiya muallifning 13.00.01 – Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlagan dissertatsiya mazmunini o'zida aks ettirgan bo'lib, unda dastavval akademik mobillik tushunchasi va mohiyati, akademik mobillik borasidagi muammolar va ularning yechimlari, akademik mobillikning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek akademik mobillikni rivojlantirishga zamonaviy yondashuvlar, akademik mobillikni rivojlantirish jarayonining mohiyati, vositalari, shakllari va usullari hamda faoliyatini baholash mezonlari, akademik mobillikni rivojlantirish samaradorligi tahlil qilish masalalari haqida so'z yuritiladi.

Mazkur monografiyadan ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat olib borayotgan professor-o'qituvchilar, pedagogika yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan talaba va magistrantlar ilmiy-metodik qo'llanma sifatida foydalanishlari tavsiya etiladi. Shuningdek, undan barcha bosqich tadqiqotchilari izlanishlar olib borishda manba sifatida foydalanishi mumkin.

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti
ilmiy-texnik Kengashining 2023-yil 15-dekabrda 20-sonli
majlisi qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9586-4-9

© «Zebo prints»nashriyoti, Toshkent, 2023 y.
© N. R. Saitkulova

MUNDARIJA

KIRISH	4
I BOB. PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	6
1.1). Akademik mobillik tushunchasi hamda uning mazmun-mohiyati	6
1.2). Talabalarining akademik mobilligini ta'minlashda mustaqil ta'limga asoslangan izlanuvchanlikning o'ziga xos xususiyatlari	17
1.3). Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining akademik mobilligini rivojlantirishning mavjud holati	23
II BOB. PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI USUL, VOSITA VA TEKNOLOGIYALARI	32
2.1). Talabalarining mustaqil izlanuvchanligi asosida akademik mobilligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish usullari	32
2.2). Talabalarining mustaqil ta'lim asosida akademi mobilligini rivojlantirish modeli va uning vazifalari	44
2.3). Talabalarining mustaqil izlanuvchanligi asosida akademik mobilligini ta'minlashda ingliz tili fanining o'rni va roli	51
III BOB. PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISH TEKNOLOGIYALARIGA YO'NALTIRILGAN TAJRIBA-SINOV ISHLARI SAMARADORLIGI	63
3.1). Talabalarining mustaqil ta'lim asosida akademik mobilligini ta'minlash bo'yicha tajriba-sinov ishlarini tashkil etish	63
3.2). Talabalarining mustaqil izlanuvchanligi asosida akademik mobilligini aniqlash va baholash ko'rsatkichlari	72
3.3). Pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining akademik mobilligini rivojlantirish texnologiyalari bo'yicha natijalar tahlili	81
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	85
ILOVALAR	96

KIRISH

Zamonaviy dunyo rivojlanishining asosiy tendensiyalari sifatida keng qamrovli globallashuv va integrasiya ta'lim tizimi uchun yangi asosni tashkil etadi. Bizning ta'lim muassasalarimiz va ilm-fanning xorij ta'lim hududiga integrasiyalashuvi jarayonida ta'lim sifati garovi bo'lgan, akademik hamkorlikni sifat jihatidan yaxshilashga, yangi bilimlarni shakllantirishga hissa qo'shadigan akademik mobillik muhim o'rin tutadi. Ushbu hodisaning asosini Boloniya jarayoni tashkil etadi, uning maqsadi ta'limni demokratlashtirish, keng xalqaro tadqiqot va ta'lim faoliyati orqali yagona umumevropa ta'lim makonini yaratishdir.

Hozirda dunyoda ta'limning dolzarb yo'nalishlaridan biri ijtimoiy-iqtisodiy sohalar uchun kompetentli kadrlar tayyorlash uchun talabalar o'rtasida akademik mobillikni rivojlantirish hisoblanadi. Bu o'z navbatida talaba shaxsining intellekti, mustaqil fikrlash qobiliyati, ijodkorligi, fikrlash ko'nikma va malakalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Yetakchi xorij ta'lim muassasalarida bu borada samarali tadqiqotlar olib borilmoqda.

Bugungi kunda respublikamizda ta'lim tizimini isloh qilish jarayoni davom etmoqda. Shu munosabat bilan ularning ta'lim sifatini ta'minlash hamda talabalarda kasb-hunar sohalariga yo'naltirilgan bilimlarni o'zlashtirish jarayonidagi ijtimoiy rolini oshirish, o'quv jarayoniga xalqaro ta'lim standartlariga asoslangan innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari, o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarini keng joriy qilishni ta'minlash sohasidagi ishtirokining ahamiyati ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan ilg'or xorijiy tajribalar asosida talabalar o'rtasida akademik mobillikni rivojlantirish usullarini, shart-sharoitlarini amaliyotga keng joriy etish asosida talabalarining bilimlarni o'zlashtirish sifatini oshirish muhim o'rin tutadi.

Shu bilan bir qatorda, dunyoning yetakchi ta'lim muassasalari tomonidan olib borilayotgan ilmiy izlanishlarda ta'lim muassasalari talabalarining akademik mobilligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan hamda ularning usullarini ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli qo'llash xorij davlatlari yetakchiligida amalga oshirilmoqda.

Respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalarga mos holda, kadrlar tayyorlashning ma'no-mazmunini tubdan

qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish maqsadida o'quv jarayoniga ushbu standartlarga asoslangan talabalar o'rtasida akademik mobillikni rivojlantirish usullari va dasturlarini keng joriy etish dolzarb vazifalar etib belgilandi.

Talaba ta'lim fanlari, shakllari, joyi, davomiyligini tanlashi, ta'lim yo'nalishini yaratishi va o'z maqsadiga erisha olishi, ya'ni ta'limda akademik mobillik bo'lishi kerak. Hozirgi sharoitda talabalar o'rtasida akademik mobillikni rivojlantirishga harakatlar bo'lmoqda, ammo shakllanishning past darajasi bu jarayonning o'z-o'zidan sodir bo'lishini ko'rsatadi, shu bilan birga, ta'lim subyektlarining maqsadli faoliyati shoshilinch zaruratdir, bu esa rejalashtirish, tashkil etish, rag'batlantirish va nazorat qilish, ushbu ta'lim natijasi talabalarining rivojlanishi uchun shart-sharoitlarni ta'minlaydi.

Respublikamiz talabalari o'rtasida akademik mobillikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirish hamda "Hayot davomida ta'lim" olishni ko'nikmaga aylantirish bugungi kun ta'limida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

I BOB. PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING AKADEMIK MOBILIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

1.1§. Akademik mobillik tushunchasi hamda uning mazmun-mohiyati

"Mobillik" tushunchasi tez harakat qilish qobiliyati sifatida tushuniladi. Sotsiologiyada "ijtimoiy mobillik" tushunchasi qo'llaniladi, uni birinchi marta P. A. Sorokin nazariy jihatdan chuqur o'rgangan. Tadqiqotchi bu atamani ijtimoiy fanga 1927 yilda kiritgan. Muallif ijtimoiy mobillikni "individning yoki ijtimoiy obyektning, ya'ni inson faoliyati natijasida yaratilgan yoki o'zgartiriladigan hamma narsaning bir ijtimoiy mavqedan ikkinchisiga o'tishi" deb ta'riflagan [75]. Keyinchalik bu ta'rif u tomonidan "individning ijtimoiy makonidagi harakati hodisasi" deb o'zgartirildi. Mobillikni ana shunday tushunish sotsiologiyada mustahkam o'rin olgan.

P. A. Sorokin ijtimoiy mobillikning bir necha turlarini aniqlaydi [76]. Albatta, muallifning ushbu taklif etgan turlaridan talabalarning akademik mobilligini ta'minlashda foydalanish yaxshi natijalar beradi. Ijtimoiy-professional mobillik deganda, odamlarning o'sib borayotgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilganligi ikki tomoni bo'lgan faoliyat: tashqi sharoitlar tufayli holatning o'zgarishi va qanday qilib shaxsning ichki o'zini o'zi takomillashtirilgan ishi tushuniladi.

D. A. Morilev tomonidan savodxonlik, ta'lim va kasbiy kompetensiyani ushbu ijtimoiy mobillikning asosi deb ataydi. Har qanday inson mobilligining asosi individual psixologik xususiyatlar (qobiliyatlar) va harakatga tayyorlik orqali ifodalangan shaxsiy mobillikdir deb izohlaydi [77].

Rus olimi T. V. Kotmakov olib brogan ilmiy tadqiqotda shaxsning mobilligini "shaxsning ajralmas sifati, u tomonidan mobillikning boshqa turlarini samarali amalga oshirish uchun asos bo'lib, harakat qilish uchun shakllangan motivatsiyada namoyon bo'ladi" deb ta'riflaydi, shuningdek "Mobillik" -o'rganish, ijodiy faoliyat qobiliyati, samarali muloqot qilish va shaxsning faol ijodiy o'zini o'zi rivojlantirish jarayonida bo'lishiga imkon beradi" -deb izohlaydi.

S. V. Kotmakov shaxs mobilligining uchta asosiy komponentlarini

ta'kidlab o'tgani o'zgarish, o'z-o'zini rivojlantirish istagida ifodalangan shaxsiy xususiyatlar; o'z-o'zini rivojlantirish yo'llariga egalik sifatida faol bo'lish qobiliyati; o'z-o'zini rivojlantirishga olib keladigan faoliyatdir [78].

Demak, shaxsning mobilligi o'zgaruvchan sharoitlarda uning o'zini o'zgartirish qobiliyati sifatida taqdim etiladi ya'ni, agar insonning mobilligini ta'lim orqali tuzatish mumkin bo'lsa, unda ta'lim insonning akademik mobilligi uchun zarur bo'lgan tarkibiy qismdir.

E. A. Lukichev akademik mobillikni Evropa ta'limining asosi, xalqaro akademiklikni tan olish mexanizmlari esa mobillikni ta'minlash elementlari deb hisoblaydi [81].

A. V. Kuzmining fikricha, akademik mobillik davlatning jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvining eng muhim omilidir [43].

L. V. Goryunov ilmiy qarashlarida akademik mobillikning ta'lim sohasidagi integratsiya jarayonlari va xalqaro hamkorlikning zaruriy tarkibiy qismi sifatida hamda atamani fazoviy mobillik sifatida belgilaydi, bu talabning ta'lim yo'nalishini erkin tanlashini va intellektual salohiyatga bo'lgan ichki ehtiyojni amalga oshirish masalasi ilmiy jihatdan asosli tarzda bayon qilingan. [82, 83].

T. A. Slasteninning akademik mobillik-bu ma'lum bir davr uchun ta'lim bilan bog'liq bo'lgan talabning boshqa ta'lim yoki ilmiy muassasaga (o'z mamlakatida yoki xorijda) ham yakka tartibda, ham ta'lim muassasasining birgalikdagi ta'lim va ilmiy-tadqiqot faoliyati doirasida harakatlanishidir. Ta'lim, o'qitish, tadqiqotdan so'ng talaba, pedagog, tadqiqotchi o'zlarining asosiy ta'lim muassasasiga qaytadi [84].

Bizning fikrimizcha, ushbu va shunga o'xshash muammolarni bartaraf etish-mustaqil izlanuvchanlikni rivojlantirish asosida talabalarning akademik mobilligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Rus olimi S. N. Ryagin "akademik mobillik ilm-fanni xalqaro ta'lim makoniga integratsiyalashuv jarayonining muhim jihatlaridan biridir. Akademik mobillikni intellektual yuksalish, ilmiy va madaniy salohiyat, resurslar, o'qitish texnologiyalari almashinuvining murakkab va ko'p qirrali jarayoni deb tavsiflaydi [46] va akademik mobillikning asosiy turlarini keltiradi